

A New York-i International Cosmopolitan című lap 1939 januári számában megjelent egy interjú, melyet bizonyos H. K. Knickerbocker nevű újságíró készített dr. Carl G. Junggal, az analitikus lélektan kiválóságával. Az újságíró a nevezetes interjúban, amely a későbbiek során ki tudja, milyen okból kifolyólag nem szerepel Jung összegyűjtött műveiben, arról faggatta a világhírű professzort a Zürichi-tó partján álló házában, hogy miféle lelkületű emberek a diktátorok, akik képesek maguk alá gyúrní az emberek százmillióit, sőt befolyásolni tudják az egész emberiség sorsát. Hogyan tudják ezek az emberek rákényszeríteni akarataikat a tömegekre, avagy miért esnek áldozatul embermilliók az eszelős rögeszméiknek?

– Mi történne – kérdezte az újságíró –, ha Hitlert, Sztálint és Mussolinit együtt bezárnák

dalmak győzelmét”-t megelőzően nyilatkozta, amelyek mérhetetlen szenvedést zúdítottak az emberiség nyakába.

A döntést, amely következményeiben mérhetetlen szenvedéssel és áldozatokkal jár, s amelynek nem csak a kortársak, hanem a későbbi generációk is kárát látják, a diktátorok rendszerint egyes-egyedül hozzák, gyakran tanácsadók és párthívek számára is váratlanul. Honnan ez a hatalom bennük? Mi teszi őket százmilliók sorsának urává?

A hatalom természetére vonatkozóan C. G. Jung a primitív társadalmakban keres szemléltető példákat. Ezekben a társadalmakban a hatalom megszerzésének és gyakorlásának az útja-módja ugyanis eléggé világos, jól körülhatárolt. Jung szerint a törzsi társadalomban a hatalom két típusa létezett.

Jung szerint Hitler hatalma abban rejlett, hogy benne, (gondolataiban, érzelmeiben, törekvéseiben) „minden német tudattalanja tükröződött vissza”. Közelebből azt a tipikus német kisebbségi komplexust jelenítette meg, amely az első világháborúban elszenvedett vereség óta egyik legfőbb ismértve lett a német léleknek. Sztálin viszont konkvisztádor: csak elvette azt, amit Lenin teremtett. Hatalma abban a destrukcióban rejlett, amellyel fölfalt és megsemmisített mindent és mindenkit maga körül. (Jung szellemileg Sztálinnál többre tartotta Mussolinit, de ez itt, a hatalom természetrajza szempontjából nem érdekes.)

Jung az interjú során nem elégedett meg a tirannusok jellemrajzával, hanem javaslatot tett a helyzet kezelésére vonatkozóan. Azt javasolta, hogy Hitlert, mivel az magasabb

## A hatalom igézetében

### C. G. Jung a diktátorok lelki alkatáról

egy szobába, és egy hétre csak egyetlen cipőt és egyetlen korsó vizet adnának nekik? Vajon megosztóznának rajta? Vagy ha nem, hát melyikük szerezne meg magának a vizet és a kenyeret?

Jung azt válaszolta, hogy a három diktátor közül valószínűleg a legerősebb és a legravaszabb: Sztálin szerezne meg az egészet, majd szellemesen és igen találóan jellemezte a három fővezért. Fejtegetése során az akkor hatvanhárom éves svájci tudós számos olyan gondolatot vetett fel, melyek ma is időszerűek. Számunkra például a balkáni történelem tükrében aligha van érdekesebb és jelentősebb kérdés, mint az, hogy mi jellemzi a hatalomra törő embereket. Mi teszi őket olyan erőssé és hatalmassá? És miként lehetséges az, hogy azt követően, miután a dolgok régen visszajukra fordultak, a kudarcok sorozata sem vezet a nép kijózanodásához? Miért követik az alattvalók vezéreiket a társadalom teljes összeomlásáig, vagy akár a teljes pusztulásáig? Miféle elementáris erőnek van az emberi lélek kiszolgáltatva?

Ezeknek a mágikus erőnek a titkát talán senki sem ismerte jobban, mint éppen dr. Carl G. Jung, a kollektív tudattalan avatott kutatója, aki azt állítja, hogy a lélek olyan nagy hatalom, amely messze felülmúlja a föld minden más hatalmát. „A bennünket fenyegető gigantikus katasztrófák nem fizikai vagy biológiai természetű elementáris események – mondja –, hanem pszichikai folyamatok. Félelmetes mértékben fenyegetnek bennünket olyan háborúk, amelyek nem egyebek, mint pszichikai járványok. Minden pillanatban embermilliók eshetnek áldozatul egy rögeszmének, és akkor ismét egy világháborúban vagy egy pusztító forradalomban találjuk magunkat.” Külön jelentőséget ad a dolognak, hogy ezt az analitikus pszichológus közvetlenül a második világháborút, illetve az ún. „népi demokratikus forra-

Az egyik a törzsfőnök, aki testi felépítésénél fogva volt erősebb, hatalmasabb, mint riválisai. A másik sámán, aki testileg ugyan nem volt erős, de hatalmassá tette őt az az erő, amelyet az emberek tulajdonítottak neki. Valami ilyesminek feleltek meg későbbi korokban a királyok és a főpapok. „A király személyesítette meg a törzsfőnököt, aki katonái révén testileg erős: a látnok (főpap) pedig a sámánt, aki nem, vagy csak alig rendelkezett testi erővel, ehelyett azonban olyan hatalma volt, amely néha felülmúlta a királyét, mivel a nép elfogadta, hogy ő mágiával, azaz természetfölötti képességekkel rendelkezik.”

E szerint a tipológia szerint Sztálin és Mussolini a „testi erő” (katonai hatalom) embere volt, és személyiségük alapvonásaiban is hasonlítanak egymáshoz, Hitler pedig az ősi sámánok utódja, akinek a mítosz, a német nép kollektív tudattalanja biztosított elképesztő hatalmat. Az előbbi típusba tartoznak a történelem szörnyetegei, a fejlett ösztönű, erős állatok, akik küllemükben is robusztus testalkatúak s vaskos tarkójúak, míg az utóbbi kategóriába a „nagy látnokok”, akiknek az arckifejezése elrevedő, „álmodozó”, a testi erő nem jellemző rájuk, olykor kimondottan satnyák.

A tömegmozgalmak prófétákat kívánnak. Az állam erőszakszervezeteivel viszont inkább az tud hatékonyan bánni, akinek a nyers erőszak az életeleme. Az utóbbi hatalom politikai, az előbbi mágikus, ám mindkettő egyformán gigantikus méretű lehet.

erő parancsának engedelmeskedik (a német nép tudattalanjának), nem kell, és nem is lehet feltartóztatni. Terjeszkedési irányát kell befolyásolni: hagyni kell, hogy Oroszország ellen forduljon, hátha a két fenevad elpusztítja majd egymást. „A mai helyzetben ez az egyetlen lehetőség arra, hogy megmentsük a nyugati demokráciát” – mondotta.

Az interjú magyar változatának megjelenése alkalmából (Thalassa, Pszichoanalízis – társadalom – kultúra, 1995/1–2.) a folyóirat szerkesztői szükségesnek tartották, hogy kommentárt fűzzenek Jung álláspontjához: szemére vetve a tudósnak, hogy a második világháború küszöbén milyen felháborító tanácsot adott a nyugati demokráciának, s egyszersmind elfogultsággal vádolva őt Hitler vonatkozásában.

Az igazság az, hogy az Interjú szövegéből Jung részéről nem olvasható ki rokonszenv Hitler irányában. Ami pedig a két fenevad összeugrását illeti, vajon 1939-ben miért nem merülhetett volna fel ilyen megoldás? Ennek ellenére a szerkesztői „óvás”-nak bizonyos értelemben magam is helyt adok. Csak más vonatkozásban. Azt gondolom ugyanis, hogy a későbbi fejlemények ismeretében a diktátorok hatalmi portréja pontosításra szorul. Kétségtelen, hogy a német nép akkori lelki állapota nélkül Hitler nem lett volna az, ami. Lehetséges, hogy a németek vágyaik megvalósítóját látták benne. Ám korántsem csak a nép tudatalattija tette őt hatalmassá, ahogyan Jung állította, hanem a politikai hatalom megszerzése, és a hadigépezet megkaparintása. Következésképp a dolgok lenyegét tekintve nem sokban különbözött Sztálintól, annál kevésbé, mivel a világi hatalom megszerzése mellett ez utóbbi is maga mögött tudta az orosz népet.

A Jung által felvázolt hatalmi tipológia a valóságban összeomló látszik. Úgy tűnik,



hogy minden diktátor totális hatalomra vágyik: tehát mind a szellemi, mind a világi hatalom megszerzésére. Ennek ellenére Jung a diktatúrák lélektanának megértése szempontjából nagyon fontos felismerésekkel szolgál számunkra, akár a legújabb kori balkáni történetek vonatkozásában is. Milošević például kétségtől annak köszönheti hatalmát, hogy a szerb nép tudattalanjára támaszkodott: mindenkor fel tudta erősíteni, meg tudta fogalmazni a szerb lélek kimondatlan elvárásait, C. G. Jung megfogalmazásával élve a „nem hallható suttogás”-át. Milošević a szerb entitás sugallatai szerint cselekszik: a szerbek sokasága saját magát (gondolatait, vágyait) látja benne megtestesülni. Más kérdés, hogy mint minden igazi vezér, Milošević is szert tett a világi hatalom mindenféle lehetséges eszközére.

Meglepő módon C. G. Jung a nevezett interjújában keveset beszélt arról, hogy a személyes becsvágy milyen szerepet játszik a diktátorok pályafutásában. Szerinte ahhoz, hogy a személyes becsvágytól fűtött emberek csakugyan diktátorokká legyenek, önmagában véve mit sem ér a túlcsonduló becsvágy. Törekvéseik teljesüléséhez olyan körülményekre van szükség, amelyek törvényszerűen diktatúrához vezetnek. Amikor egy társadalmon káosz lesz úrrá, szétesik a gazdaság, az emberek elvesztik munkájukat, lesüllyed az életszínvonal, megszűnik a közbiztonság, mindent elural a korrupció és a kilátástalanság, az emberek tudattalanja a sámánra, megváltóra vár. És nagy szegénységében, nyomorgatottságában az istenadta nép könnyen felruház bárkit hatalommal, akit ugyanabból az anyagból gyúrtak, és aki ért a nyelvén.

A jelenlegi kaotikus állapot, amelyben élünk, a hatalom természetrajzára vonatkozóan sok-sok hasznos megfigyelésre nyújt lehetőséget. Nemcsak a tömeg és a hatalom vonatkozásában, hanem abból a szempontból is, ahogyan a válság elmélyülésével, a társadalom lesüllyedésével egyidejűleg a potenciális diktátorok sokasága ad életjelt magáról. Ne csak a csúcson levő diktátorra figyeljünk, hanem arra is, hogy milyen sok embernek vált szembeszökő jellemvonásává a túlcsonduló becsvágy. Vegyük észre, hány pitiáner politikust tett elvakulttá a hatalomvágy. Hogy tülekednek egymás hegyén-hátán a potenciális diktátorok. Milyen fenekeedés folyik közöttük, hogy melyikük az igazi sámán, s ki az, aki megtestesíti a „nemzet ügyé”-t.

Azért fontos ezekre az apróságokra felfigyelnünk, mert a diktatúrát nem a hatalom csúcsán elhelyezkedő tirannus teszi igazán félelmetessé, hanem az a körülmény, hogy ugyanakkor az emberek sokasága válik fertőzötté, és igyekszik a diktatúrának a részévé válni, a hatalom morzsáinak a birtokába jutni. És ez a fertőzöttség áterjedt a kisebbségekre is, pedig hát esetükben a diktátoroknak – közösségi eszme és intézményes háttér híján – vajmi kevés az esélyük.

**Dr. HÓDI Sándor**